

dr hab. Aleksandra Trzcielińska-Polus, prof. UO
Kierownik Katedry Stosunków Międzynarodowych
Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Uniwersytet Opolski

Recenzja osiągnięcia naukowego oraz całokształtu dorobku naukowego
doktora Pawła Popielińskiego w postępowaniu o nadanie stopnia doktora
habilitowanego nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce
i administracji

Podstawa prawna recenzji

Niniejsza recenzja wykonana została na podstawie uchwały Rady Naukowej Instytutu Studiów Politycznych PAN nr 134 z 25 czerwca 2021 r. dotyczącej powołania Komisji habilitacyjnej w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr. Pawłowi Popielińskiemu w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Postępowanie zostało wszczęte w dniu 29 października 2020 r.

Recenzja składa się – zgodnie z wymogami, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2020 r. poz. 85, 374, 695, 875, 1086; z 2021 r. poz. 159) – z następujących elementów:

- Charakterystyka sylwetki naukowej Habilitanta
- Ocena osiągnięcia naukowego wymienionego w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy
- Ocena pozostałego dorobku naukowego przedstawionego przez Kandydata do oceny
- Ocena dorobku popularyzatorskiego Habilitanta oraz innej aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej
- Wniosek końcowy

Sylwetka naukowa Habilitanta

Pan dr Paweł Popieliński ukończył studia magisterskie w grudniu 2001 r. w Instytucie Socjologii na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Tytuł obronionej przez niego pracy magisterskiej brzmiał: *Niemcy w Polsce – sytuacja społeczno-kulturalna mniejszości niemieckiej w Polsce w świetle materiałów Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych.*

W tymże samym 2001 r. został zatrudniony w Zakładzie Studiów nad Niemcami w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, gdzie pracuje do chwili obecnej.

Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce uzyskał 29 maja 2009 r. w Instytucie Studiów Politycznych PAN na podstawie rozprawy *Młdzież mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku po 1989 roku. Geneza organizacji, tożsamość narodowa, rola społeczno-polityczna*. Promotorem pracy doktorskiej był prof. dr hab. Piotr Madajczyk, a jej recenzentami: prof. dr hab. Andrzej Szpociński i dr hab. Ewa Nasalska.

Po analizie dokumentacji załączonej do wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego dr. Pawła Popielińskiego stwierdzam, że zdecydowana większość Jego dorobku naukowego i aktywności badawczej mieści się w dyscyplinie nauk o polityce i administracji. Głównym przedmiotem badań i analiz naukowych Habilitanta jest niemiecka mniejszość narodowa w Polsce. Podkreślić należy systematyczne rozszerzanie zakresu badawczego i interpretacyjnego tego tematu. Zagadnieniem mniej eksplorowanym przez Kandydata są dwie mniejszości uznane w polskim prawodawstwie za mniejszości etniczne, tj. mniejszość tatarska oraz mniejszość romska (ta ostatnia także w kontekście funkcjonowania i komemoracji tragedii Sinti i Romów w Niemczech).

Habilitant, w związku z uznaniem rezultatów Jego badań, został przez mniejszość niemiecką powołany na lata 2015-2020 w skład Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w Opolu. Rada ta sprawuje pieczę nad merytoryczną stroną projektów naukowo-badawczych prowadzonych przez Centrum.

Ocena osiągnięcia naukowego

Habilitant przedstawił do oceny jako podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego monografię pt. *Mniejszość niemiecka w III Rzeczypospolitej Polskiej (1989-2019) w procesie integracji ze społeczeństwem większościowym*, wydaną przez Instytut Studiów Politycznych PAN w Warszawie w 2020 r.

Temat monografii jest ściśle związany z zainteresowaniami badawczymi recenzentki, a zaprezentowane w pracy wyniki przeprowadzonych przez Habilitanta badań i analiz mogą być poddane konfrontacji z realną sytuacją na Śląsku Opolskim w związku z bieżącą obserwacją działalności mniejszości niemieckiej w regionie (przede wszystkim w miejscowości) mojego zamieszkania.

Mniejszość niemiecka – ponad trzy dekady po jej oficjalnym uznaniu i po zapoczątkowaniu przemian demokratycznych w Polsce – stała się trwałym elementem życia społeczno-politycznego i kulturalnego nie tylko na Opolszczyźnie, gdzie znajduje się największe jej skupisko, lecz w całej Polsce.

Przedstawione do oceny osiągnięcie naukowe to obszerna (licząca ponad 500 stron) praca z pogranicza politologii i socjologii, stanowiąca efekt dwudziestu lat badań Habilitanta, które dotyczą różnych aspektów funkcjonowania mniejszości niemieckiej w Polsce, o czym świadczą tytuły prac magisterskiej i doktorskiej oraz ponad 30 artykułów.

Cel monografii, jaki Autor zaprezentował we Wstępie i zrealizował w swojej pracy, to ukazanie uwarunkowań społecznych, kulturowych i politycznych dotyczących działalności mniejszości niemieckiej w Polsce oraz tytułowego procesu integracji członków tejże mniejszości ze społeczeństwem większościowym.

Habilitant jednoznacznie określił cezury monografii. Cezurę początkową (mimo licznych – w pełni uzasadnionych – odwołań do okresu wcześniejszego) stanowi data końcowa oficjalnej wizyty kanclerza Helmuta Kohla w Polsce, tj. 14 listopada 1989 r., kiedy nastąpiło podpisanie przez premiera RP Tadeusza Mazowieckiego i kanclerza RFN Wspólnego oświadczenia, gdzie w rozdziale V, pkt 45-46 obie Strony zadeklarowały, że umożliwią osobom polskiego pochodzenia w Niemczech oraz osobom niemieckiego pochodzenia w Polsce zachowanie i rozwijanie ich tożsamości kulturowej. Zapis ten stanowił swoiste preludium oficjalnego uznania istnienia mniejszości niemieckiej w Polsce. Cezura końcowa to rok 2019, kiedy obchodzono jubileusz trzydziestu lat funkcjonowania mniejszości niemieckiej w Polsce.

Główną metodą badawczą, jaką Autor przedstawił we Wprowadzeniu i zastosował w toku przygotowania monografii, jest metoda jakościowa z wykorzystaniem techniki badawczej w postaci pogłębionych wywiadów indywidualnych (IDI). Badania o charakterze jakościowym są tu w pełni uzasadnione, albowiem pozwalają na wzbogacenie wiedzy o przedmiocie poddanym analizie oraz umożliwiają dotarcie do opinii i motywacji działania określonej społeczności, a także jej postrzegania przez inne grupy społeczne.

Łącznie Kandydat przeprowadził 18 wywiadów z aktywistami/liderami mniejszości niemieckiej, ekspertami zajmującymi się sprawami tejże mniejszości oraz przewodniczącym śląskiej organizacji regionalnej (ten ostatni wywiad ma swoje uzasadnienie w związku z rosnącą liczbą osób wśród ludności rodzimej na historycznym Górnym Śląsku deklarujących nie tylko tożsamość śląską ale także śląską narodowość). Wywiady zostały zrealizowane w latach 2014-2015 w ramach projektu zakładowego Autora: „Sukcesy, problemy oraz porażki pierwszego ćwierćwiecza istnienia mniejszości niemieckiej w III Rzeczypospolitej Polskiej”.

Podkreślić należy, że od czasu przeprowadzenia wywiadów do wydania monografii minęło pięć lat, w trakcie których doszło do pewnych zmian związanych głównie z wynikami wyborów parlamentarnych i samorządowych. Ostatniemu pięcioleciu drugiej dekady XXI w. Autor poświęcił mniej uwagi, co uznać można za mankament.

Habilitant raportuje w kolejnych rozdziałach wyniki badań IDI, które należy ocenić jako dobrze zaprojektowane i wnikliwie zanalizowane. Cytowane w pracy wypowiedzi – zebrane w toku wywiadów – dobrze korespondują z treścią prezentowanych zagadnień w poszczególnych rozdziałach, stanowiąc ich egzemplifikację, potwierdzenie lub komentarz do istoty sprawy. Także cytaty zaczerpnięte z prac innych autorów są odpowiednio dobrane i wyróżnione (podobnie jak treści wywiadów) mniejszą czcionką.

Inne metody (wskazane w Autoreferacie – nie w monografii), które bezsprzecznie znalazły również zastosowanie w toku przygotowania recenzowanej pracy, to m.in.: analiza instytucjonalno-prawna przy prezentacji obowiązujących w Polsce regulacji prawnych dotyczących mniejszości oraz analiza czynnikowa, dzięki której dokonano identyfikacji determinant mających wpływ na tożsamość, funkcjonowanie i proces integracji członków mniejszości niemieckiej ze społeczeństwem większościowym lub go utrudniających. Habilitant wskazał również jako metodę badawczą krytyczną analizę deskryptywną bogatego zbioru opracowań/materiałów źródłowych i wtórnych zebranych przez Niego w bibliotekach, organizacjach i instytucjach w kraju oraz za granicą. Odwołał się także do metody behawioralnej oraz analizy predyktywnej znajdującej odzwierciedlenie głównie w podsumowaniu każdego rozdziału oraz szczególnie w Zakończeniu, gdzie sformułowane zostały m.in. prognozy dotyczące przyszłości organizacji tytułowej mniejszości.

Habilitant nie wspomina o analizie komparatystycznej, która widoczna jest szczególnie w rozdziale dotyczącym stosunków polsko-niemieckich i porównania sytuacji mniejszości niemieckiej z położeniem i wsparciem Polaków w Niemczech (głównie w odniesieniu do zapisów i realizacji zobowiązań wynikających z traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 r. oraz Wspólnego oświadczenia Okrągłego Stołu z 2011 r.). Metoda ta dotyczy także sporządzonych przez Habilitanta porównań liczebności oraz ściśle związanej z tym aktywności mniejszości niemieckiej w poszczególnych regionach Polski. Prócz tego zestawia i porównuje początki funkcjonowania mniejszości w wielu dziedzinach (np. w nauczaniu języka niemieckiego czy odprawianiu nabożeństw w języku niemieckim) ze stanem obecnym.

Stwierdzam, że zastosowane metody badawcze są właściwe dla nauk o polityce i administracji. Szkoda tylko, że Habilitant nie poświęcił w samej pracy więcej miejsca

metodologii, np. w formie rozdziału wprowadzającego, w którym nakreślony zostałby także odpowiedni paradygmat badawczy.

W poddanej recenzji monografii Autor weryfikuje tylko jedną hipotezę zakładającą „postępującą integrację mniejszości niemieckiej w Polsce w aspekcie politycznym i społeczno-kulturalnym”. Poddając tę hipotezę testowaniu sformułował kilkanaście pytań badawczych, przy czym prawie każde składa się z dwóch lub trzech członów. Można dyskutować na temat hierarchii ważności tych pytań czy dopasowania chronologicznego do poszczególnych rozdziałów. Stwierdzam jednak, że dobór pytań i poszukiwanie odpowiedzi na nie pozwala na potwierdzenie lub falsyfikację wyżej cytowanej hipotezy. Ważne miejsce wśród pytań zajmują te dotyczące miejsca i roli mniejszości niemieckiej w stosunkach polsko-niemieckich oraz warunków związanych z pomocą płynącą dla niej z Niemiec, albowiem te aspekty budzą najczęściej wiele kontrowersji. Autor w Zakończeniu konkluduje, że hipoteza została pozytywnie zweryfikowana.

Recenzowane osiągnięcie jest potwierdzeniem, z jednej strony, dobrego warsztatu naukowego, a z drugiej, znajomości literatury przedmiotu. Habilitant skonfrontował wyniki swoich badań z wywiadów IDI z ustaleniami innych badaczy, ukazując każdorazowo szeroki kontekst poszczególnych czynników determinujących tożsamość członków mniejszości, działalność organizacji mniejszościowych, jak i proces integracji ze społeczeństwem większościowym.

Zamieszczony wykaz wykorzystanej literatury liczy ponad 30 stron i zawiera adekwatny do tematu i w pełni satysfakcjonujący zestaw źródeł archiwalnych, dokumentów, monografii, artykułów naukowych i tekstów internetowych.

Praca jest spójna mimo wieloaspektowości podjętych w niej wątków. Układ jest oparty głównie o kryterium problemowe, a w ramach rozdziałów informacje są przekazywane i uporządkowane chronologicznie.

Habilitant rozpoczyna rozważania od ukazania miejsca i roli analizowanej mniejszości w stosunkach polsko-niemieckich (w przeszłości i obecnie), by następnie ukazać podmioty – organy i instytucje władzy publicznej – kreujące i realizujące politykę wobec mniejszości niemieckiej zarówno w Polsce, jak i w Niemczech. Na podstawie zawartych w tym rozdziale informacji czytelnik poznaje ważny wycinek determinant wewnętrznych i zewnętrznych polityki narodowościowej obu państw oraz uwarunkowań (historycznych i współczesnych) związanych z funkcjonowaniem mniejszości niemieckiej.

W drugim rozdziale sporządzona została charakterystyka społeczno-demograficzna mniejszości niemieckiej. Ukazano zmiany (głównie kurczenie się) jej liczebności ze

szczególnym uwzględnieniem jednej z głównych przyczyn, jaką są migracje zagraniczne. Autor nie odniósł się tu wyłącznie do województwa opolskiego, gdzie niekorzystne zmiany demograficzne spowodowane migracjami są najbardziej widoczne w postaci wyludniania się regionu, starzenia społeczeństwa i obniżenia przyrostu naturalnego. Zaprezentował także podejście do tego problemu w innych regionach Polski i zwrócił również uwagę na pewne pozytywne skutki migracji. W tym rozdziale znalazły się także teoretyczne rozważania na temat etniczności, narodowości i tożsamości. Do tej kwestii powrócę jeszcze w dalszej części recenzji.

Trzeci rozdział poświęcony jest działalności społeczno-kulturalnej i politycznej mniejszości ze szczególnym uwzględnieniem historii i chronologii powstawania organizacji inicjujących i realizujących tę aktywność w łonie mniejszości, a także środków masowego przekazu (periodyki, programy radiowe i telewizyjne, media elektroniczne), które pełnią ważną funkcję informacyjną, jak również integracyjną, edukacyjną i socjalizacyjną. Ważnym uzupełnieniem zestawienia organów i instytucji państwowych realizujących politykę wobec mniejszości (ukazanych w rozdziale pierwszym) jest prezentacja polskich i niemieckich instytucji niepaństwowych wspierających mniejszość niemiecką (podrozdział 3.3). W procesie analizy działalności politycznej Autor skoncentrował swoją uwagę na wynikach kolejnych wyborów parlamentarnych i samorządowych, ze szczególnym uwzględnieniem partycypacji członków mniejszości w kształtowaniu i realizacji polityki na poziomie regionalnym i lokalnym głównie w województwie opolskim.

W czwartym rozdziale ukazane jest szkolnictwo mniejszościowe z językiem niemieckim jako językiem ojczystym, które – jak podkreśla Autor – znajduje się od początku lat 90. XX w. w centrum programów i strategii konstruowanych przez mniejszość, albowiem język stanowi jeden z najważniejszych elementów składowych tożsamości. Ukazano tu podstawy prawne ww. szkolnictwa, jego rozwój w kolejnych latach i różne formy nauczania języka niemieckiego.

Dwa następne rozdziały (znacznie skromniejsze objętościowo od poprzednich) zawierają rozważania na temat kwestii mogących budzić kontrowersje i być źródłem konfliktów. Piąty rozdział (łączy się z problematyką języka) dotyczy pisowni imion i nazwisk członków mniejszości oraz dwujęzycznych tablic z nazwami topograficznymi i ich postrzegania przez społeczeństwo. Natomiast szósty rozdział odnosi się głównie do tej części tematu, a zarazem do hipotezy pracy, która dotyczy integracji mniejszości ze społeczeństwem tytularnym, akceptacji mniejszości przez większość, a także funkcjonujących jeszcze niekiedy uprzedzeń.

Stwierdzam, że wyodrębnienie poszczególnych rozdziałów było zasadne. Odnoszą się one do celów nakreślonych we Wstępie i przyczyniają się do ich osiągnięcia.

W Zakończeniu podsumowuje Autor najważniejsze dążenia i zadania, które stawiała sobie mniejszość niemiecka oraz ich realizację z podziałem na poszczególne dekady, poczynając od lat 90. XX wieku. Rzeczywiście, w każdym z analizowanych trzech dziesięcioleci można wyróżnić charakterystyczne dla nich cechy ściśle związane ze zmianami uwarunkowań prawnych i politycznych (w tym ewolucją stosunków polsko-niemieckich) oraz wydarzeniami, takimi jak choćby spisy powszechne czy wybory parlamentarne i samorządowe. Habilitant dobrze wypunktował zagrożenia wobec ruchu mniejszości niemieckiej, takie jak problemy demograficzne, postępująca dobrowolna asymilacja, tworzenie konkurencyjnych stowarzyszeń i postulaty zgłaszane przez śląskie organizacje regionalne, potrzebę aktywizacji i mobilizacji członków mniejszości (szczególnie młodego pokolenia), czego wyrazem jest spadek poparcia w kolejnych wyborach i sformułował, jakie „środki zaradcze” powinny zostać podjęte przez liderów.

Powinnością recenzenta jest stwierdzenie, czy osiągnięcie naukowe będące głównym przedmiotem postępowania habilitacyjnego stanowi znaczny wkład Autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej, w tym przypadku – nauki o polityce i administracji. Argumenty przemawiające za pozytywną konkluzją są następujące:

- recenzowana monografia zdecydowanie pogłębia i porządkuje wiedzę na temat mniejszości niemieckiej w Polsce. O ile bowiem działalność mniejszości niemieckiej jest w polskiej literaturze przedmiotu dość dobrze rozpoznana, opisana i poddana krytycznej analizie, to rzadko ukazywana jest w kontekście kompleksu uwarunkowań (tu: społeczno-demograficznych, kulturowych i politycznych – dotyczących zarówno polskiej polityki wewnętrznej, regionalnej i lokalnej, jak i zagranicznej związanej ze stosunkami polsko-niemieckimi);

- najczęściej w publikacjach dotyczących mniejszości analizie poddawana jest mniejszość niemiecka na Opolszczyźnie. Żyje tu bowiem największe skupisko tej mniejszości, a jej reprezentanci odgrywają znaczącą rolę na wszystkich szczeblach samorządu. To stąd pochodzi reprezentujący ją obecnie jedyny poseł w parlamencie i to w tym regionie postawiono najwięcej dwujęzycznych tablic z niemieckimi nazwami topograficznymi. To tu najintensywniej naucza się w szkołach języka niemieckiego jako języka mniejszości. Wreszcie to tu odprawianych jest najwięcej nabożeństw w języku niemieckim. Natomiast praca dr. Popielińskiego poszerza ten obraz i prezentuje uwarunkowania funkcjonowania mniejszości niemieckiej w całej Polsce. Tym, co wymaga szczególnego podkreślenia, jest umiejętność wyeksponowania specyfiki i różnic (w tym zagrożeń dla mniejszości) dotyczących poszczególnych regionów (jedenastu województw), w których żyje mniejszość niemiecka;

– monografia stanowi podsumowanie trzydziestu lat funkcjonowania mniejszości niemieckiej. Oprócz Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim, które swój jubileusz uczciło publikacją *Jubileuszowe rozmowy na 30-lecie TSKN na Śląsku Opolskim (1990-2020)*, żaden inny autor takiego bilansu nie sporządził;

– praca ma nie tylko charakter deskryptywny i eksplanacyjny, ale zawiera także prognozy dotyczące przyszłości mniejszości niemieckiej, w tym unaocznia problemy związane z jej działalnością. Podkreślenia wymaga fakt, że prognozy (w większości pesymistyczne) zostały przez Habilitanta uzasadnione wieloma czynnikami (w tym: starzeniem się i wymieraniem aktywnych członków mniejszości, a w konsekwencji kurczeniem się jej liczebności; dezintegracją w wyniku emigracji; brakiem wykrystalizowanego poczucia niemieckiej tożsamości narodowej u młodego pokolenia; spadkiem znaczenia w związku ze zmniejszającym się poparciem w kolejnych wyborach parlamentarnych i samorządowych; powstaniem i rosnącą atrakcyjnością konkurencyjnych organizacji śląskich i ich staraniami o oficjalne uznanie za mniejszość; pogarszającym się klimatem w polityce wobec mniejszości). Słuszne są konkluzje Autora o tym, że mniejszość niemiecka jest równoprawną częścią społeczeństwa polskiego, zintegrowaną z nim i w większości przez Polaków akceptowaną. Słusznie podkreśla dobrą koegzystencję mniejszości z większością na historycznym Górnym Śląsku, której koronnym dowodem była wspólna obrona województwa opolskiego w 1998 r., a także trwające od początku lat 90. XX w. współzrządzenie regionem opolskim i współdziałanie w wielu samorządach powiatowych oraz gminnych. Habilitant, mimo zamieszkiwania w oddaleniu od regionów, gdzie działa mniejszość niemiecka, dobrze rozpoznał tę społeczność, „poczuł” jej specyfikę i w sposób obiektywny (z punktu widzenia badacza niezwiązanego emocjonalnie z poddanym analizie podmiotem czy regionem) ją zaprezentował.

Z recenzenckiego obowiązku należy wskazać na mankamenty pracy, które jednak nie przekreślają ogólnej pozytywnej oceny osiągnięcia naukowego:

– jak już wcześniej stwierdzono, brakuje w pracy szerszego nakreślenia metodologii badań i analiz oraz wskazania na zastosowanie odpowiedniego paradygmatu badawczego, który porządkował wewnętrzny układ monografii;

– dyskusyjne jest umiejscowienie podbudowy teoretycznej terminologii dotyczącej tożsamości, etniczności i narodowości oraz asymilacji, akulturacji, akomodacji i integracji społecznej zaprezentowanych w podrozdziale 2.3. rozdziału drugiego. Podobna uwaga dotyczy skrótowego wprowadzenia teoretycznego na temat stereotypów i uprzedzeń zawartego w podrozdziale 6.2. Zdaniem recenzentki, takie teoretyczne wprowadzenie winno znaleźć się we wcześniejszych partiach książki, najlepiej w oddzielnym rozdziale wprowadzającym do

tematyki pracy. Odczuwam też pewien niedosyt w odniesieniu do teoretycznego tła pojęcia „mniejszość narodowa”, przyczyn powstawania mniejszości i różnych ujęć cech identyfikacyjnych, które sprzyjają kształtowaniu się i pielęgnowaniu tożsamości

– Habilitant sformułował tylko jedną hipotezę. Uważam, że przy tak szeroko zakrojonych badaniach z zastosowaniem pogłębionych wywiadów jakościowych można było dokonać także weryfikacji kilku hipotez szczegółowych;

– jeśli chodzi o materiał faktograficzny, to widoczna jest przewaga analiz dotyczących kwestii mających miejsce w latach 90. XX w. i w pierwszych piętnastu latach XXI w. Z jednej strony, jest to uzasadniony zabieg spowodowany tym, że najważniejsze było ukazanie początków oficjalnego funkcjonowania organizacji mniejszości niemieckiej i tworzenia odpowiedniego ustawodawstwa dotyczącego mniejszości. Z drugiej jednak strony, od czasu przejścia władzy w Polsce przez PiS zauważalne są pewne zmiany dotyczące polityki wobec Niemiec, postrzegania Niemców, a w regionie opolskim pojawienia się kwestii spornych z związku z uczczeniem ofiar Tragedii Górnośląskiej w 2015 r.; przygotowaniem do obchodów setnej rocznicy trzech powstań śląskich, czy powiększenia miasta Opola o 12 sołectw zamieszkałych głównie przez mniejszość niemiecką z dniem 1 stycznia 2017 r., co doprowadziło do zmian proporcji narodowościowych w dotkniętych tym procesem gminach, a tym samym do naruszenia zapisów Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych. Ten ostatni fakt został marginalnie opisany w pracy w przypisie na s. 434;

– widoczne są dysproporcje objętościowe pomiędzy czterema pierwszymi rozdziałami a piątym i szóstym;

– w Aneksie 1 wylicza Autor przeprowadzone wywiady jakościowe z podaniem regionu, z którego pochodzili respondenci oraz czasu ich realizacji. Mimo wyjaśnienia na s. 13 jak Habilitant rozumie termin „Górny Śląsk” oraz stwierdzenia na s. 15, że „Respondenci w większości pochodzili z historycznego Górnego Śląska”, ważne byłoby bliższe określenie, czy był to Śląsk Opolski, gdzie mieszka zdecydowana większość mniejszości niemieckiej, czy województwo katowickie, gdzie mniejszość także jest aktywna;

– uważam też, że jeden z aneksów powinien zawierać wykaz głównych pytań zadawanych respondentom w wywiadach (scenariusz owych wywiadów).

Konkludując pragnę stwierdzić, że moja ocena zgłoszonego przez Habilitanta osiągnięcia naukowego jest mimo to pozytywna. Jest to kompleksowa i stosunkowo szczegółowa analiza obejmująca historię związaną z funkcjonowaniem mniejszości niemieckiej w Polsce, jej rozwój organizacyjny po oficjalnym uznaniu i uwarunkowania prawne dotyczące jej działalności, zmiany liczebności, kwestie związane ze szkolnictwem

(głównie z nauczaniem języka niemieckiego jako języka mniejszości), aktywność kulturalną i polityczną, rolę religii, i stosunek społeczeństwa większościowego do mniejszości, w tym spory – przykłady sytuacji konfliktowych.

Praca znalazła już także uznanie wśród liderów mniejszości niemieckiej oraz innych badaczy polityki wobec mniejszości. Podkreślana jest przede wszystkim wartość implementacyjna owych „środków zaradczych” sformułowanych przez Habilitanta w Zakończeniu, mających przeciwdziałać problemom i zagrożeniom w funkcjonowaniu badanej mniejszości.

Ocena pozostałego dorobku naukowego przedstawionego przez Kandydata do oceny

Doktor P. Popieliński, oprócz monografii stanowiącej osiągnięcie naukowe, jest także autorem monografii będącej zmienioną, poszerzoną i zaktualizowaną wersją rozprawy doktorskiej pt. *Młodzież mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku po 1989 roku. Organizacje, tożsamość narodowa, postawy, przyszłość*, wydanej przez PAN w 2011 r.

Wraz z prof. Piotrem Madajczykiem jest współredaktorem książki opublikowanej w języku polskim i niemieckim:

– *Inżynieria społeczna. Między totalitarną utopią a częściowym pragmatyzmem*, Warszawa 2012;

– *Social Engineering. Zwischen totalitärer Utopie und „Piecemeal-Pragmatismus“*, Warszawa 2014.

Ponadto Habilitant wykazał przygotowanie i opublikowanie po uzyskaniu stopnia doktora 25 artykułów w czasopismach naukowych, w tym pięciu jako współautor, co zostało potwierdzone odpowiednimi oświadczeniami. Siedem artykułów ukazało się w „Roczniku Polsko-Niemieckim” (gdzie jest sekretarzem redakcji); cztery w czasopiśmie „Język, Religia, Tożsamość”; dwa w „Studiach Śląskich”; dwa w „Facta Simonidis”, a pozostałe w następujących periodykach: „Przegląd Polsko-Polonijny”, „Przegląd Narodowościowy”, „Rocznik Tatarów Polskich”, „Poznańskie Studia Slawistyczne”, „Studia Romologica”, „Wschodnioznawstwo”, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, „Studia – Konteksty Pogranicza”. Wśród powyższych czasopism nie ma tytułów zagranicznych.

Tematyka podjęta w dwunastu spośród wyżej wymienionych artykułów dotyczy różnych aspektów związanych z funkcjonowaniem mniejszości niemieckiej w Polsce; jeden – Polonii w Niemczech; trzy – Sinti i Romów w Niemczech; jeden – Tatarów w Polsce.

Ważną część składową dorobku naukowego dr. Pawła Popielińskiego stanowią rozdziały – artykuły zamieszczone w monografiach naukowych. Habilitant wykazał ich 30, z czego 20 poświęconych zostało tematyce dotyczącej działalności mniejszości niemieckiej i związanym z nią instytucjom (np. Domowi Współpracy Polsko-Niemieckiej); 6 – sytuacji Romów w RFN i w Polsce; 3 – polskim Tatarom.

Ranga wydawnictw, w których Habilitant publikował swoje prace jest zróżnicowana. Dwanaście artykułów zostało zamieszczonych w monografiach wydanych przez Akademię im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim (powstała na bazie funkcjonującej od 1998 r. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim). Są one po części pokłosiem konferencji naukowych, w których Habilitant uczestniczył jako referent.

Inne monografie wydane zostały przez ośrodki naukowe w Poznaniu (Instytut Zachodni i UAM), Warszawie (PAN, Akademia Pedagogiki Specjalnej), Olsztynie (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Forum Dialogu Publicznego), Słupsku (Akademia Pomorska), Lublinie (UMCS), Zamościu („Officina Simonidis” Uczelni Państwowej im. Szymona Szymonowica). Lokalizację zagraniczną wydawnictw wykazano w przypadku tylko dwóch artykułów: jeden z artykułów znajduje się w monografii wydanej w Bańskiej Bystrzycy (na Słowacji), a drugi – w Paderborn (w Niemczech).

Dwa spośród wykazanych artykułów opublikowane zostały w języku angielskim. Habilitant jest ich współautorem (udział na poziomie 50% potwierdzony jest oświadczeniem). Kolejne dwa (zawierające tę samą treść i redagowane przez tych samych redaktorów) są opublikowane w języku niemieckim (jeden przez Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej w Gliwicach-Opolu, a drugi przez Verlag Ferdinand Schöningh w Paderborn).

W związku z powyższym należy sformułować wniosek, że rozpoznawalność międzynarodowa prac Habilitanta oraz poziom umiędzynarodowienia działalności publikacyjnej są relatywnie niskie.

Rozkład tematyczny potwierdza, z jednej strony, spójność i konsekwencję w prowadzonych badaniach (dominujący udział prac dotyczących mniejszości niemieckiej), a z drugiej strony – rozwój zainteresowań naukowych (tj. ujawniony drugi nurt badań związany z sytuacją Romów oraz Tatarów, a także z wybranymi aspektami stosunków polsko-niemieckich).

Niewątpliwie na plus aktywności naukowej Habilitanta zaliczyć należy także udział w konferencjach naukowych i upowszechnianie w ten sposób wyników swoich badań. Lista wystąpień konferencyjnych liczy 32 pozycje. Habilitant uczestniczył aktywnie jako referent w 19 krajowych konferencjach i 13 międzynarodowych. Konferencje te odbywały się w różnych

ośrodkach naukowych w Polsce. Jedna miała miejsce w Berlinie. Tematyka wystąpień oscylowała przede wszystkim wokół głównego tematu badawczego, tj. problematyki dotyczącej mniejszości niemieckiej.

Podsumowując ten rozdział aktywności naukowej Habilitanta, należy stwierdzić, że opublikowany w ciągu dziewięciu lat od uzyskania przez Niego stopnia doktora dorobek naukowy w postaci tak wielu prac (przeciętnie rocznie około sześciu) wskazuje na dużą intensywność i aktywność naukową Habilitanta. Również czynny udział każdego roku średnio w czterech konferencjach naukowych świadczy o dużym zaangażowaniu, które przyczyniło się do tego, że dr Paweł Popieliński stał się naukowcem rozpoznawalnym wśród Niemcoznawców oraz badaczy mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

Analiza dorobku publikacyjnego Habilitanta na podstawie wskaźników bibliometrycznych wykazuje pewne różnice pomiędzy bazami dotyczące liczby cytowań. Według przytoczonej przez Kandydata w Autoreferacie bazy Google Scholar liczba cytowań wynosi 57 (od 2016 r. – 38), co czyni zadość wymaganiom formalnym. Natomiast indeks Hirscha w analizowanych bazach wynosi 3.

Ocena dorobku popularyzatorskiego Habilitanta oraz innej aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej

Doktor P. Popieliński był w 2021 r. członkiem komitetu naukowego i organizacyjnego międzynarodowej konferencji pt. *Od pojednania do codzienności? 30 lat polsko-niemieckiego sąsiedztwa* zorganizowanej w Warszawie, Opolu i Berlinie z okazji 30. rocznicy podpisania przez Polskę i Niemcy Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy.

W 2019 r. był członkiem komitetu naukowego ogólnopolskiej konferencji naukowej we Wrocławiu pt. *Dekady wolności. Europa Środkowa i Wschodnia: 1989-2019*.

W 2012 r. był sekretarzem naukowym międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez ISP PAN, Deutsche Forschungsgemeinschaft, Deutsches Historisches Institut i IPN pt. *Inżynieria społeczna w Europie Środkowej w XX wieku*.

Doktorowi Popielińskiemu powierzono prowadzenie panelu dyskusyjnego podczas XI Ogólnopolskiej konferencji interdyscyplinarnej „Język. Religia. Tożsamość” zorganizowanej w 2017 r. w Głogowie.

Habilitant był po uzyskaniu stopnia doktora uczestnikiem czterech projektów badawczych (jednego realizowanego nadal przez Centrum Badań Naukowych Mniejszości Niemieckiej w Opolu i trzech międzynarodowych). Trwający nadal projekt (nr

CBMN/2020/03) dotyczy pamięci o obozach dla ludności niemieckiej w powojennej Polsce (PRL i III RP). Drugi projekt (nr ACBE/1/2015) zrealizowany w latach 2015-2017 związany był z badaniem stereotypów narodowych Cygana/Roma, Ukraińca, Niemca i Polaka. Efektem trzeciego projektu, współfinansowanego przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej (nr 00060/2021/TM), są: konferencja i wymienione powyżej dwie publikacje współredagowane przez Habilitanta pt. *Inżynieria społeczna. Między totalitarną utopią a częściowym pragmatyzmem*. Ostatni projekt przyznany przez Narodowe Centrum Nauki (N108 103534) dotyczył wpływu 1968 r. na stosunki polsko-niemieckie.

W 2019 r. dr Popieliński uczestniczył w pobycie studyjnym w Berlinie, podczas którego zwiedzał miejsca kaźni i upamiętnień Sinti i Romów.

Od 2016 r. jest członkiem Rady Naukowej, a od 2019 r. Rady Redakcyjnej czasopisma naukowego „Studia – Konteksty Pogranicza”.

Od 2010 r. jest sekretarzem jednego z najważniejszych czasopism niemcoznawczych, jakim jest „Rocznik Stosunków Polsko-Niemieckich” wydawany przez ISP PAN.

Habilitant jest recenzentem wydawniczym dwóch monografii naukowych, które ukazały się drukiem w 2021 r. oraz recenzentem artykułów publikowanych w następujących czasopismach: „Rocznik Polsko-Niemiecki”, „Przegląd Historyczny”, „Przegląd Narodowościowy – Review of Nationalities”, „Institute of National Remembrance Review”.

W latach 2019-2021 brał udział w realizacji grantu MNiSW (nr 108/WCN/2019/1) mającego na celu umiędzynarodowienie czasopisma „Rocznik Polsko-Niemiecki”. Natomiast w ramach zadań statutowych ISP PAN zrealizował trzy indywidualne projekty badawcze dotyczące:

- Sytuacji społeczno-politycznej Sinti i Romów w RFN – przed i po zjednoczeniu Niemiec;
- Bilansu 25 lat istnienia mniejszości niemieckiej;
- Otwarcia granicy między PRL a NRD.

Habilitant wykazał w przesłanych materiałach kontakty naukowe z badaczami w wielu różnych ośrodkach naukowych w kraju i za granicą (najwięcej w Niemczech, a oprócz tego na Ukrainie, Słowacji, na Węgrzech, w Czechach, Belgii i USA). Trudno jest ocenić efektywność współpracy ze wszystkimi tymi ośrodkami ze względu na brak informacji o jej formach i zakresie. Wymierny rezultat tej kooperacji jest widoczny w przypadku współpracy z Deutsche Forschungsgemeinschaft i Deutsches Historisches Institut w postaci wystawy prezentowanej w Berlinie i Warszawie, konferencji naukowej oraz publikacji książkowych.

Oprócz artykułów zamieszczonych w czasopismach naukowych dr Popieliński popularyzował także wyniki swoich badań w gazetach („Dziennik Zachodni”) oraz w periodykach mniejszości niemieckiej („Allensteiner Nachrichten”, „Masurische Storchepost”) i mniejszości tatarskiej („Przegląd Tatarski”).

Doktor Popieliński uczestniczył w jednym przewodzie doktorskim w roli promotora pomocniczego. Praca doktorska została obroniona równolegle w ISP PAN i na Uniwersytecie w Rostocku.

W latach 2017-2018 był ekspertem zewnętrznym Komisji ds. Weryfikacji Efektów Uczenia się Wydziału Ekonomii i Zarządzania w Uczelni Łazarskiego w Warszawie.

Oceniając aktywność organizacyjną i popularyzatorską stwierdzam, że nie budzi ona zastrzeżeń. Na tę aktywność składają się także wystąpienia na otwartych spotkaniach Zakładu Studiów nad Niemcami ISP PAN.

Wniosek końcowy i rekomendacja

Biorąc pod uwagę całościową wartość recenzowanego materiału, stwierdzam, że zarówno monografia *Mniejszość niemiecka w III Rzeczypospolitej Polskiej (1989-2019) w procesie integracji ze społeczeństwem większościowym* (podejmująca ważny problem badawczy z punktu widzenia wewnętrznej i zagranicznej polityki Polski), jak i pozostałe prace z dorobku Habilitanta reprezentują odpowiednio wysoki poziom naukowy i wnoszą wkład w rozwój nauk o polityce, ze szczególnym uwzględnieniem badań nad mniejszościami narodowymi i etnicznymi.

Habilitant wykazał się obszerną wiedzą na temat mniejszości narodowych i etnicznych oraz umiejętnością analitycznego jej ujęcia i wnioskowania.

Dorobek naukowy kandydata mieści się w dyscyplinie nauki o polityce i administracji, stanowiąc wkład w jej rozwój.

Całość dotychczasowych osiągnięć utwierdza mnie w przekonaniu, że Habilitant jest przygotowany do samodzielnej pracy naukowej.

Podsumowując, uważam, że spełnione są warunki określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce dotyczące osób ubiegających się o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego i wnioskuję o dopuszczenie dr. Pawła Popielińskiego do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Opole, 17.09.2021 r.